

ТРЕТА МЕЖДУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЯ „БАНАТСКИТЕ БЪЛГАРИ – КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО, ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА“¹

Явор Иванов

Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ (България)

THIRD INTERNATIONAL BANAT BULGARIANS: CULTURAL HERITAGE,
LANGUAGE AND LITERATURE CONFERENCE

Yavor Ivanov

National Library St. Cyril and Methodius (Bulgaria)

E-mail: yavor_ivanov89@abv.bg

На 26 януари 2024 г. в гр. София, в зала „Проф. Марин Дринов“ на Централно управление на БАН, се проведе Третата международна конференция „Банатските българи – културно наследство, език и литература“, посветена на банатските българи и организирана от Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН, Института за литература при БАН, Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН, както и от Дружеството на банатските българи в България Фалмис².

Честта да открие научния форум имаше проф. дфн Марияна Цибранска-Костова от Института за български език при БАН с доклад на тема „За някои културни понятия и реалии в банатските преводи на Новия Завет“, в който тя посвети вниманието си на предаването в Библията на интернационалната културна лексика, служеща за назоваване на термини и реалии. Акцент бе поставен върху втория банатски превод на Новия Завет, който е част от огромно течение, в което се превеждат библейските текстове на говорими езици. Проф. Цибранска подчерта нуждата от културологичен прочит на думите от бита,

---

¹ Материалът е изготвен по проект „Културната идентичност на банатските българи и българската католическа книжнина“ на Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН, подкрепен от Фонд „Научни изследвания“ (договор КП-06-Н70/1).

² В събитието доклади изнесоха и членовете на екипа по проект „Културната идентичност на банатските българи и българската католическа книжнина“ към Института за български език „Проф. Любомир Андрейчин“ при БАН, подкрепен от Фонд „Научни изследвания“ (договор КП-06-Н70/1 от края на 2022 г.).

превърнали се в архаизми и натоварени с нови значения. Авторката си постави за задача да представи културното обособяване на банатските евангелски преводи така, че те да бъдат съпоставяни с други български текстове, представящи новобългарски библейски преводи.

Представителят на Букурещкия университет докторант Илие-Каталин Григоре представи доклад на тема „Катехизисът от Чопля (1867): учене на вярата, запазване на езика. Структура, богословски въпроси, специфични различия в католическата катехизаторска област“, в който обърна внимание на катехизиса при католиците и неговите особености. Докладът започна с уводна част, в която участникът представи нуждата и резултатите от систематизирането на християнското доктринално учение в Католическата църква вследствие на Реформацията³. Преди същинската част на своя доклад той акцентира върху периода след разпространението на Катехизиса, като инструмент на Контрареформацията, когато павликяните в България са приобщени към католицизма. Както „Абагар“ на Филип Станиславов, така и катехизисите, появили се през XVII в., представляват освен учение на католическата църква в православна среда, така също и утвърждаване и развитие на българския език. В същинската част на разработката си участникът акцентира върху съдържанието на катехизиса, издаден в Рим през 1867 г., на катехизиса, издаден в Банат през 1851 г., и на катехизиса, отпечатан през 1844 г. за католиците в Пловдивско.

Следващият доклад, представен от доц. д-р Мария Пилева от Института за литература при БАН, бе на тема „Евангелията на банатски в контекста на протестантската преводна книжнина“. Участничката запозна присъстващите с протестантската мисионерска издателска дейност и с публикуваните от Шотландското библейско общество⁴ издания на евангелията от Новия завет и на Деяния на светите апостоли на банатски български език от края на XIX и началото на XX в. Тя постави акцент върху особеностите на превода, който би могъл да се разглежда като преработка,

---

³ Тогава се появява катехизисът на Гьорг Вицел: *Catechismus Ecclesiae*, достъпен онлайн на: <<https://bildsuche.digitale-sammlungen.de/index.html?c=viewer&bandnummer=bsb00018893&pimage=2&v=100&nav=&l=de>> [Прегледан на 12.03.2024], катехизис от Дуге: *Douay Catechism of 1649*, достъпен онлайн на: <<https://archive.org/details/The1649DouayCatechismTubervilleHenryD.D.4515>> [Прегледан на 12.03.2024], съчинения и катехизис на Робърт Белармино: <https://books.google.bg/books?id=vsiJpqPegWwC&printsec=frontcover&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false> [Прегледан на 12.03.2024], както и съчиненията на Петър Канизи.

⁴ Шотландското библейско общество (Scottish Bible Society) има за цел от 1809 г. насам да разпространява Библията. Повече за организацията вж на: <<https://www.scottishbiblesociety.org/>> [Прегледан на 12.03.2024].

с оглед на евентуално влияние от други издания на български език. Доц. Пилева изложи и своите наблюдения върху някои особености на преведените текстове и това доколко те отговарят на принципите за библейски превод.

Докладът на доц. д-р Ива Манова (Институт по философия и социология при БАН; Югозападен университет „Неофит Рилски“), бе със заглавие „Кръстьо Пейкич (1666–1730) и българските преселници в Трансилвания и Влахия“. Доц. Манова запозна присъстващите на събитието с уводна част, описваща личността на българския книжовник и духовник, за когото се предполага, че произхожда от град Чипровци. Кръстьо Пейкич е възпитаник на Урбановия колеж в Рим, като за него е известно още, че през първата четвърт на XVIII в. освен апостолически мисионер, той е и служещ енорийски свещеник в Сибиу, Алвинц⁵, Влашко и Дева. За останалата част от живота му участничката сподели, че минава през странства из Централна Европа и Италия. Жизненият му път вероятно завършва във Виена през 1730 г. В своя доклад доц. Манова успя да запознае аудиторията и с писателската активност на Кръстьо Пейкич и публикуваните от него произведения „Огледало на истината“, *Speculum veritatis*, *Concordia orthodoxorum Patrum orientalium et occidentalium* и *Mahometanus [...] in lege Christi [...] instructus*. Доц. Манова успя да разкрие причините за Полемиката, която се води в някои от съчиненията, срещу Източната църква и исляма. Основен акцент в изследването бе поставен върху „пастирското“ отношение на Кръстьо Пейкич към българските преселнически общности, конфликтните дискусии с българските францисканци, апостолските задължения, с които той е изрично натоварен от Конгрегацията за разпространение на вярата (*Propaganda fide*). „Реконструкцията на неговата биография“, сподели още доц. Манова, „се основава на архивни документи и писма до кардиналите от Конгрегацията за разпространение на вярата“.

Конференцията продължи с доклада на проф. д-р Лучия Антонова-Василева от Института за български език при БАН „Опит за подбор и представяне на текстове към Съвременна читанка за изучаване на банатския български език“. Тя изложи идеи за създаване на съвременна читанка за изучаване на банатския български в неговата регионална писмена норма в областта Банат чрез текстове по автентични съвременни теренни записи на банатския говор. Проф. Антонова обърна внимание и на правописа, който ще бъде нужен за читанката, като подчерта, че той би трябвало да бъде съобразен

⁵ Алвинц е унг. име на село в окръг Алба, Трансилвания, Румъния. На латински то е известно като *Sanctus Vincentius* (Свети Винсент). Днешното име на румънски е *Viñtu de Jos* (Винцу де Жос) или *Viñt* (Винц) произхожда от диалекта на сашите, където то е известно като *Wints* или *Wänts*.

ТРЕТА МЕЖДУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЯ...

с традициите на банатската норма, но и с някои промени, дължащи се на вече установената практика за изписване на ранни български текстове в Румъния.

Следващият участник в програмата беше д-р Явор Иванов от Национална библиотека „Св.св. Кирил и Методий“, който представи доклад на тема „Някои наблюдения върху лексиката, отразяваща състоянието на сложносъставните думи в банатския български, от речниците на Стойко Стойков и Ян Василчин, с акцент върху народното словотворчество, представено във Влашко-банатско-българския речник“. В уводната част от своята разработка участникът запозна накратко аудиторията със сложно съставните двукоренни думи в културния речник на българския език, голяма част от които са наследени от старобългарския език, където те, от своя страна, представляват калкиращи преводи от гръцки. В основната част на доклада си той успя да сподели впечатления от събрания лексикален материал от речника на Стойко Стойков и от влашко-(банатско-)българския речник на Ян Василчин. В тях внимание заслужава както съдържащата се активна лексика на българското население, така и композитните образувания. Акцент на доклада бе поставен и върху сложно съставни думи, които са плод на народното словотворчество, събрано, или лично съставено, от Ян Василчин.

Доц. Далибор Соколович от Белградския университет и н.с. Анжела Реджич от Института по балканистика към Сръбската академия на науките изнесоха доклад на тема „Области на употреба на банатския български език в Сърбия“. В своето изследване те посочиха областите, в които се употребява банатският говор в страната, представиха населението на банатските българи и акцентираха върху важноста на своето изследване, тъй като банатският български не е официален малцинствен език в Сърбия, а използваната от българите латиница е повлияна от взаимодействия с други езици. Доц. Далибор Соколович и н.с. Анжела Реджич изтъкнаха често срещаното самоопределяне на банатските българи в Сърбия като павликяни и обичайното им причисляване към българското малцинство. Внимание бе отделено и на банатското българско население в селища, разположени в Сръбски Банат, както и на това в градове като Панчево, Белград и Нови Сад. Но все пак основната работа на изследователите бе посветена на населението от селските райони, и по-конкретно Иваново, Бело Блато, Скореновац и Конак. Доц. Далибор Соколович и н.с. Анжела Реджич разказаха подробно за проект „Уязвими езици и езикови разновидности в Сърбия⁶“, като съдържанието на техния доклад представи някои от неговите задачи. Една от тях е създаването на въпросник за

---

⁶ Повече за този проект вж. на следния интернет адрес: <<https://vlings.rs/>> [Прегледан на 21.03.2024].

оценка на степента на застрашеност на езиците. За цел те са си поставили залагане както в определянето на областите, в които банатският български език се използва, така и в областите, в които употребата му е ограничена. Изследователите демонстрираха и методологията на своята работа, като подробно описаха групите въпроси, които са включени във въпросника. В заключителната част от своя доклад доц. Соколович и н.с. Реджич разкриха част от предварителните резултати на своето проучване, заключаващи, че банатският български език се ограничава предимно до частните сфери на общуване, а официалната употребата на банатски български е рядка.

Белградският институт за хуманитарни и социални изследвания в Сърбия бе представен на конференцията с доклад на тема „Представяне на резултатите от работата по книгата „Пол, етническа принадлежност и религия: идентичността на банатските българи в Сърбия, Румъния и България“, изнесен от д-р Слободан Васич, който засегна проблемите в социален план на относително малобройното население с българско самосъзнание в Банат, което според думите му е специфична етническа група, която е оформена в мултиетническо обкръжение. Д-р Васич обърна внимание върху влиянието на католическата църква, която някога е била основен културно-исторически фактор за изграждането на идентичността на банатските българи. С времето това самосъзнание намалява поради межкултурни влияния, които българското население среща в заобикалящата го среда. Участникът постави акцент върху „мулти- и интер-културализма“, чието формиране се наблюдава както в географски, така и социален план, като резултат от историческите промени и промяната на държавните граници. В заключителната част от своя доклад д-р Слободан Васич изложи емпирични данни, сочещи, че социалната среда в Сърбия, Румъния и България влияе по различен начин както на индивидуално установените, така и на обществените отношения. Това се забелязва не само при употребата на майчиния език, но и при зачестяването на смесени бракове от етнически и религиозен характер.

Следваща в програмата беше доц. д-р Калина Мичева-Пейчева от Института за български език при БАН, която прочете доклад на тема „Асоциативният свят на българите от Банат“. В своето изложение участничката представи анализи на някои от най-важните концепти като добро, народ, живот, освобождение, избор, общност и изтъкна важноста на етнолингвистичния подход в изучаването и опознаването на българската общност в Банат. Систематизацията, изготвена от доц. Калина Мичева-

ТРЕТА МЕЖДУНАРОДНА КОНФЕРЕНЦИЯ...

Пейчева, бе по семантични признаци, а обединението по групи, също беше подчинено на семантичен принцип.

Следващите участници в програмата бяха гл. ас. д-р Магдалена Абаджиева от Института за български език при БАН и д-р Явор Иванов от Национална библиотека „Св.св. Кирил и Методий“, които представиха общ доклад, озаглавен „Поетичното творчество на банатските българи – преводи и адаптации“. В уводната част на доклада д-р Магдалена Абаджиева, в качеството си на учен с поглед, насочен към поезията⁷, запозна аудиторията с образците на поетичното творчество на банатските българи. Тя обърна внимание върху усилията за съхраняването на банатския говор, като издигането му до банатски книжовен вариант на българския език е извън пределите на религиозната литература, в чиито граници той е възникнал. Наблюденията си двамата участници структурираха в хронологичен ред спрямо историческите периоди на развитие на банатската книжнина и поставиха акцент върху съвременното творчество на банатския поет и преводач от Стар Бешенов Гюка Гергулов. Изследователите споделиха още и своите впечатления относно осъществените опити за подчертаване на словотворчеството като основополагащ елемент за съхранение на българската лексикална основа в процеса на търсене на подходящите преводачески решения в банатски произведения. На база на представени конкретни лексикални примери, заключението на двамата бе, че в процеса на своето развитие поетичното творчество на банатските българи се доближава до съвременния български книжовен език.

Следващият участник беше проф. дин Пенка Пейковска от Института за исторически изследвания при БАН, която изнесе доклад на тема „Банатските българи в унгарската хуманитаристика от XIX в. и първата половина на XX в.“ В рамките на своето изследване тя представи резултатите от дългогодишната си издирвателска дейност из унгарските библиотеки и архиви и проследи факторите, определили интереса на унгарските учени от XIX-XX в. към банатските българи.

Чрез своя доклад на тема „Карол Телбиз или Телбизов – битие в два свята“ докторант Светлана Караджова от Института за литература при БАН запозна присъстващите на конференцията с личността на Карол Телбизов. Участничката описа процеса на формиране на самосъзнание при българите в Банат през 30-те години на XX в. и разказа повече и за настъпилите промени в банатската общност като резултат от

---

⁷ Освен научна, Магдалена Абаджиева пише и художествена литература, вж стихосбирките *Между две секунди* и *Излекувана забрава* (Абаджиева, М. 2015. *Между две секунди*. София; Абаджиева, М. 2013. *Излекувана забрава*. София).

активната работа на вестник *Banatsci Balgarsci Glasnic* по времето, когато Карол Телбизов е в началото на своята кариера. Докторант Караджова представи и научно-изследователския период на Телбизов, както и съвместната му работа с Маля Векова-Телбизова в България. Участничката акцентира върху заслугите на Телбизов и Векова-Телбизова за представянето на общността на банатските българи през втората половина на XX в. чрез техните научни трудове.

Последният доклад на конференцията бе на тема „*Da vu ij nazdrav! Особености на кухнята на банатските българи*“. Негов автор бе независимият изследовател Светослав Марков, който представи религията, училището, културата и семейството като основни фактори за формирането на общност. Участникът подчерта ролята на изкуството на храненето и начина на приготвянето на ястията като средство, което би могло да разкаже повече за бита и културата на обществото. Той сподели своите впечатления относно многобройните ястия, с които банатските българи заявяват своето място на кулинарната карта на България, като описа ползите от едно евентуално пътуване през основите селища на банатските българи – Бърдарски геран, Стар Бешенов и Винга – като начин човек да се обогати кулинарно. Като резултат от своята експедиция изследователят сподели субективни вкусови впечатления от най-известните в банатската кухня ястия – *галушки; чурбъ с листа; енгеца; сусами и крофилчета; крофли джумерки; кълбъсъ; киселу зеле упражну с думате*. Към личните си впечатления от храната участникът приложи и богат снимков материал, от който присъстващите се опитаха да добият представа за изключителния професионализъм, който цари в банатска кухня.